

– [*Din Psikolojisi*] –

HÜSEYİN CERTEL

DİN PSİKOLOJİSİ

(Isparta: Berivan Yayıncılık, 2014)

Fatma Nur YEŞİL

Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Balıkesir, Türkiye

Undergraduate Student, Balıkesir University, Faculty of Theology,
Balıkesir, Turkey

fatmanuryesil1907@hotmail.com



Önceleri felsefenin bir dalı olup konusu ruh olan psikoloji, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren felsefeden ayrılarak bağımsız hale gelmiş genel anlamda insanın iç dünyasını konu edinen genç bir bilimdir. Psikolojinin müstakil bir bilim olarak ortaya çıkışının ardından, din psikolojisi alanına giren konular araştırılmaya başlanmaktadır. XIX. yüzyılda psikologların dini yaşayışları incelemeye başlamalarının öncesinde; dini hayatın psikolojik yönüyle alakalı ortaya atılan düşüncelerin, yapılan yorumların yer alındığı eserlerdeki bilgi ve veriler, asıl gayeye, yani dinin ilmi geçerlilik ve değerinin ne olduğu meselesine çözüm getirmek için kullanılan vasıta olarak görülmektedir (s. 36).

Din psikolojisinin ilmi bir disiplin olarak kurulması çalışmaları, XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. William James, Wilhelm Wundt ve Schleiermacher gibi isimler din psikolojisinin bugünkü manada bir bilim dalı olarak kurulmasına öncülük etmektedir. Psikolojinin bir alt dalı olarak tanımlanan din psikolojisinin konusu bireyin dini yaşantısıdır.

Alanda kaynaklık etme, bir giriş ve genel bir çerçeve çizme mahiyetinde kaleme alınan bu eserde yazar, din psikolojisi bilgilerinin yalnızca alanda eğitim gören öğrenciler için değil, toplumda şuurlu ve sağlıklı dini yaşantının oluşmasını amaçlayan insanları dine yaklaştırmaya, dini samimi olarak yaşamaya ve yaşatmaya çalışan, bunu da bilimsel temellere dayandırmak isteyen herkes için gerektiğini belirtmektedir.

Toplam dört bölümden oluşan bu eserde yazarın kısaca psikolojiyi ele aldığı bir giriş mevcuttur. Yazar burada psikolojinin konusu, amacı, ortaya çıkışı, müstakil bir bilim haline gelişi, kendi içindeki ekolleri, diğer bilimlerle ilişkisi ve dallarından söz etmektedir.

Eserin ilk bölümü "*DİN PSİKOLOJİSİNİN KONUSU, ALANI, TARİHÇESİ VE METODLARI*" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde din psikolojisinin konusu ve amacı üzerinde durulmuş; din psikolojisinin esas konusunun, dini yaşayışın fert ruhundaki görünümü ve subjektif cephesi olduğu belirtilerek, insanın dini yaşayışını bütün genişlik ve derinliği içerisinde inceleyip kavramak olduğu söylenmektedir (s. 29). Din psikolojisinin genel psikoloji ile teoloji özellikle teolojinin normatif disiplinleri arasında yer aldığını, fakat bağlı olduğu ana sahanın umumi psikoloji olduğunu ifade etmektedir (s. 30). Din psikolojisi, çeşitli yönleriyle insanı konu alan diğer insan bilimleri ve özellikle de insanın dini yönünü değişik açılardan inceleyen din bilimleri olarak isimlendirilen ilimlerden faydalanmak durumundadır. Din psikolojisi araştırma ve çalışmalarının dini ilimlerin gelişmesine katkı sağlaması, fertlerin sağlıklı bir dini hayat ve anlayışa sahip olmaları, dini ruh hayatının korunması ve sürdürülmesine katkı sağladığından bahsederek din psikolojisinin

önemi ve gereğine dikkat çekmektedir. Din psikolojisinde çoğunluğun bağlı kaldığı belli ilkelerden söz etmektedir. Kısaca tarihçesini, psikolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışını ve kısa bir süre sonra çalışmaların başladığını belirtmektedir.

Farabi, Haris el-Muhasibi, Ebu Talib el-Mekki, Gazzali, İbn Sina gibi İslam âlimlerinin psikoloji ve din psikolojisi alanındaki çalışmaları ve katkılarına değinerek, Nurettin Topçu, Neda Armaner, Osman Pazarlı, Belma Özbaydar, Kerim Yavuz, Recep Yaparel, Erdoğan Fırat, Hüseyin Peker, Hayati Hökelekli gibi Türk din psikologlarını zikrederek kısaca günümüz din psikolojisi çalışmalarından bahsetmektedir.

Yazar bu bölümde dini gelişim, mistik dini yaşayış, dini yaşayışın duygu boyutu, dini yaşayışın düşünce boyutu, dini şüphe, müstesna şahsiyetlerin dini hayatları, şahsiyet psikolojisinin dini yönü ve dindar insan tipleri, sosyal psikolojik mevzular, dini tutumlar, dini istek ve ilgiler, anormal dini davranışlar ve psikoterapik din psikolojisi, dini pratikler, din değiştirme gibi araştırma alanlarını kısaca açıklamaktadır. Din psikolojisi metotlarını; bilgi toplama vasıta ve teknikleri, bilgiyi düzenleme ve yorumlama metotları şeklinde sınıflandırmaktadır. Bilgi toplama vasıta ve tekniklerini de gözlem, deney, anket, mülakat, testler ve şahsi dokümanlar başlıkları altında incelemektedir. Bilgiyi düzenleme ve yorumlama metotlarını ise dini esaslara dayalı açıklama metodu, fenemolojik yorumlama (tasvir metodu), gelişime dayalı yorumlama, biyolojik ve pragmatik yorumlama, psikanalize dayalı yorumlama, istatistik metot başlıkları altında incelemektedir.

“*DİNİ YAŞANTININ UNSURLARI*” başlıklı ikinci bölümde yazar, ileri sürülen farklı modeller arasında en çok rağbet gören Charles Y. Glock ve Rodney Stark’ın birlikte gerçekleştirdikleri dini hayatın boyutları konusunda ki gruplamadan bahsetmektedir. Bu gruplamaya göre dini hayat; inanç boyutu, davranış (ibadet) boyutu, tecrübe boyutu, zihni (entelektüel) boyut ve etki boyutu olmak üzere birbirini tamamlayan beş boyuttan oluşmaktadır. İnanç, düşünce, tasavvur, duygu, irade, şahsiyet, tutum gibi kavramları önce kısaca açıklayıp sonrasında bu kavramları dini bağlamda ele alarak yine bu bağlamda her birinin dini yaşantının unsuru olduğunu söylemektedir. Tüm bu unsurları alt başlıklar halinde incelemektedir. Tanım ve açıklamaların yanında özellik ve sınıflandırmalarından da bahsetmektedir. Yine dini yaşantının unsurlarından olan ibadet, dua, tevbe kavramları üzerinde durmaktadır. İnsan üzerindeki etkilerinden, kişinin bu aşamalarda içinde bulunduğu psikolojik süreçlerden söz etmektedir.

“*GELİŞİM DÖNEMLERİ VE DİN*” başlıklı üçüncü bölümde ise yazar, sekiz evrede ele alınan dini gelişim süreçlerini açıklamaktadır.

İlk evre olan “Bebeklik Dönemi”nde çocuğun bir dine sahip olarak dünyaya gelmediğini ve bu dönemde gözlenebilir dini belirtiler bulunmadığını; ancak bilimsel araştırmalar sonucu çocukta tabii (fitri) bir dini eğilimin var olduğunu söylemektedir.

Duygu ağırlıklı, kolay inanırlık özelliğine sahip olunan ‘İlk Çocukluk Döneminde’ çocuk, henüz mücerred kavramları anlayacak gelişim düzeyinde değildir. Dil gelişimine bağlı olarak yetişkinlerin kullandıkları dini kavramların kazanılmaya başlandığının altı çizilerek yazar, bu evrede esas olan gelişim özelliğinin taklit olduğunu belirtmektedir. Dini tutum ve davranışların şekillenmesinde ise aile faktörünün önemine dikkat çekilmektedir.

‘Son Çocukluk Döneminde’ çocuğun antropomorfik düşünce anlayışı yerini yavaş yavaş mücerred tanrı anlayışına bırakır. Yazar, bu dönemde aile faktörü yanında, okul ve kişisel düşüncelerin de dini gelişmede etkili olduğunu belirtmektedir.

‘İlk Ergenlik Dönemi’ evresinde çocuk, dini sorumluluk çağına girer ve mükellef olur. Eserde, bu dönem duygusal tepkilerin düzensiz ve dengesiz olduğu, problemlerin yoğunlaştığı, arkadaş grubunun ve gruptaki saygınlığın etkisinin fazla olduğu, arayış ve yönelişin bulunduğu bahsedilmektedir. Yazar, mücerred düşünme kabiliyetinin gelişmesi, dini konularda kararsızlık ve şüphe, vicdan gelişiminin hızlanması, suçluluk ve günahkârlık, tevbe ve dine dönüş, yalnızlık deneyimi gibi dönemin başlıca dini gelişim özellikleri üzerinde durmaktadır.

Genellikle arayış ve bocalamaların, şüphe ve kararsızlıkların yatışıp bir sonuca ulaştığı görülen ‘Son Ergenlik Döneminde’ gencin artık kendi tutumunu belirleyecek zihinsel ve duygusal olgunluğa sahip olduğu belirtilmektedir.

Hayatın en az dindar olunan safhası olarak tanımlanan ‘Yetişkinlik Döneminde’ duygusallıktan akılcılığa doğru bir gidişten bahsedilmektedir. Yazar, bu dönemde ortaya çıkan meslek edinme, evlilik, askerlik, mesleğe uyum gibi problemlerin etkisinden söz etmektedir.

Dine duyulan ilginin fazlalaşmaya başladığı ‘Orta Yaş Döneminde’ ise bireyin ilgi alanları daralmaktadır. Bu dönemi aynı zamanda kişinin kendisiyle hesaplaşma dönemi olarak tanımlayan yazar, kaçınılmaz son ve ölüm düşüncesinin baş gösterdiğini belirtmektedir.

Psikolojik ve fizyolojik olarak birçok değişikliğin yaşandığı son evre ‘Yaşlılık Evresi’dir. Yaşın ilerlemesiyle birlikte biyolojik olarak yıpranan bireyde, ciddi ruhi değişimler de meydana gelir. Dönemi genellikle önceden kazanılmış dini alışkanlıkları devam ettirme şeklinde tanımlayan yazar, güçlü bir

yalnızlık duygusunun hâkimiyetinden ve diğer faaliyetlerdeki azalmaya bağlı olarak ibadet etme oranındaki artıştan söz etmektedir.

“TASAVVUF PSİKOLOJİSİ” başlığıyla ele aldığı son bölümde yazar, mistisizmi tabiatüstü bir âlemlerle irtibat kurarak, akli denemelere dayanmadan, sezgi gücü ve vecd halindeki ilhamlarla eşyanın özüne ait bilgiye ve Allah’a ulaşılabilirliğini ileri süren bir doktrin ve buna inananların halleri, yaşayışları olarak tarif etmektedir.

Sufizm olarak ta adlandırılan tasavvufu ise kısaca İslam mistisizmi olarak ifade eden yazar, sufizmin amacını ise insanların iç dünyalarında sadece huzurlu ve mutlu yaşamalarını sağlayacak bir rönesansı gerçekleştirmek şeklinde açıklamaktadır.

Eserde sufizm öğretilerinin birçoğunun; yalnızca bir Allah vardır, Allah’a ulaşmada yeryüzündeki insan sayısınca yol vardır, en esaslı yasa mütekabiriyet yasasıdır, insanların kardeşliği herkesi ‘Allah’ın kulu’ olarak birleştirir, ahlakın temeli aşktır ve en temel gerçek kendini (nefsini) bilmektir ilkeleri etrafında birleştiği belirtilmektedir.

Tasavvufun; bir şeyhe bağlanma, yoğun olarak yaşanan ve disiplin altına alınan bir dini yaşayış biçimi oluşu, kendine has terbiyevi metot ve usullerinin olması, birtakım aşamalardan oluşması, pasifliğe değil aksiyona önem vermesi ve daha yoğun bir dini yaşayışı arzulanması gibi karakteristik özellikleri ele alınmaktadır.

Tasavvufa yönelişte etkili olan psiko-sosyal faktörler, daha ileri seviyede ve tatmin edici bir dini yaşantıya duyulan arzu, dini suçluluk ve günahkârlık duygusu, dost, arkadaş ve aile bireylerinin etkisi, tasavvufun dini kurtuluş için daha emin bir yol olduğu düşüncesi, bir mürşidin himmetine duyulan ihtiyaç, kötü ve günah sayılan alışkanlıkları terk etme isteği ve diğer faktörler olarak sınıflandırılmıştır.

Sonuç olarak; eserde konular incelenirken, anlaşılır ve yerinde örneklen-dirmeler kullanılmış, çeşitli birçok veriden yararlanılmıştır. Eserde alanla ilgili terimsel ifadelerin bulunmasıyla birlikte, akıcı ve anlaşılır bir üslup hâkimdir. Ayrıca eser, din psikolojisinde kaynak olma noktasında ihtiyaca cevap vermek amacıyla; din psikolojisine giriş ve genel hatlarıyla, ayrıntılarda boğmadan fakat değinilmesi gereken noktalar göz önünde bulundurularak hazırlanmış kıymetli bir eserdir.